

AĞRI İLİNİN CUMHURİYET DÖNEMİ NÜFUS SEYRİ (1923-2018)
The Population Course of Ağrı Province During The Republic Period (1923-2018)

İsmail ÖZDOĞAN

Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

ismailozdogan04@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9658-7296>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute AİCUSBED 5/1 Nisan/April 2019 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	21.03.2019-
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	12.04.2019
Sayfa- <i>Pages</i> : 177-206	 10.31463/aicusbed.543002

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

AĞRI İLİNİN CUMHURİYET DÖNEMİ NÜFUS SEYRİ (1923-2018)

The Population Course of Ağrı Province During The Republic Period (1923-2018)

İsmail ÖZDOĞAN

Öz

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat Bölümü'nde yer alan Ağrı ilinin Cumhuriyet dönemine ait (1927-2018) nüfus değişimini ortaya koymak bu çalışmanın amacını oluşturmuştur. Ağrı ili nüfusu Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet döneminde sürekli bir değişim içerisinde olmuştur. Araştırmada 1927-2018 yılları arasındaki dönemsel sayım sonuçlarından faydalanılmıştır. Sayım sonuçlarının değerlendirilmesi ile elde edilen veriler tablo ve grafikler haline dönüştürülmüştür. Grafik ve tablolardan yararlanılarak sayım dönemlerindeki nüfus seyri hakkında fikir yürütülmesine çalışılmış ve dönemsel değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda Ağrı ili nüfus seyri 1927-2018 sayım dönemlerine göre değerlendirmeye alınmıştır. Ağrı' nın nüfusu 1927 yılından 2011 yılına kadar sürekli artmıştır. 2017 yılına kadar azalma eğiliminde olan nüfus 2018 yılında tekrar artma eğilimine girmiştir. Ancak Türkiye'nin 1927-2018 yılları arasındaki nüfusuna bakıldığında sürekli arttığı görülmektedir. Sonuç olarak Ağrı ilinde nüfus, geçmiş 91 yılda 5 kattan daha fazla artarak 103.562 kişiden 539.657 kişiye yükselmiştir. Erkek nüfus oranı kadın nüfus oranından fazla olmuştur. Kentsel nüfus oranı 2010 yılından sonra kırsal nüfus oranını geçmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ağrı, Nüfus Seyri, Nüfus Sayımı, Göç

Abstract

The aim of this study was to determine the population variation of Ağrı province (1927-2018) in the upper Murat section of eastern Anatolia region. The population of Ağrı province was in constant change before the Republic and during the Republic period. The results of the periodic census between 1927 and 2018 were used in the study. The data obtained through the evaluation of the census results have been converted into tables and graphs. Using graphs and tables, a suggestion was tried to be made about the population course during the census periods and periodic evaluations were made. In this context, the population course of Ağrı province was evaluated according to the counting periods of 1927-2018. Ağrı's population has increased steadily from 1927 to 2011. The population, which was in decline until 2017, has entered an upward trend again in 2018. However, Turkey's population between 1927 and 2018 has increased steadily. As a result, population in the province of Ağrı increased by more than 5 times in the past 91 years and increased from 103.562 people to 539.657 people. The male population rate was higher than the female population rate. Urban population ratio has passed the rural population rate since 2010.

Key Words: Ağrı, Population Course, Census, Migration

Giriş

Nüfus; belirli bir sayım gününde, belli bir arazi parçası üzerinde belirlenen toplam insan sayısı demektir (Doğanay, Özdemir ve Şahin, 2012; 6). Nüfus, ülkelerin en önemli zenginlik kaynağıdır. Çünkü bir ülkenin kalkınabilmesi için farklı üretim

alanlarındaki iş yerlerinde işgücü olarak insana gereksinim duyulmaktadır. Nüfusu fazla olan ülkeler iş gücü temininde sıkıntı yaşamazlar. Nüfusu iyi eğitilmiş insanlardan oluşan bir ülkede eğitim, sağlık, bankacılık, turizm gibi hizmet sektörlerinde çalıştırılmak üzere eleman bulmak kolaydır(Şahin, Doğanay, Özcan , 2007:286).

Sosyal bilimlerde güncelliğini asla yitirmeyen konulardan birisi ve belki de en önemlisi nüfustur. Nüfusun dağılışı, yoğunluğu, yaş ve cinsiyet yapısı, çalışma durumu, bağımlı nüfus oranı gibi birçok özelliğin yanında nüfus hareket yeteneği de diğer pek çok konu arasında nüfusu özel ve önemli kılmaktadır (Zaman ve Coşkun, 2008: 263). Nüfus, her an değişen, hareket halindeki bir olaydır. Bir yandan doğumlar, diğer taraftan ölümler gerçekleşmekte, göçler yaşanmakta ve insanların nitelikleri zamanla değişmekte, hepsinden önemlisi nüfus sayısında ve niteliklerinin dağılışında değişiklikler meydana gelmektedir (Özgür, 2011:5). Dünya nüfusunun dağılışı ve yoğunluğu sürekli bir değişim ve hareket halindedir. Bugünkü nüfus dağılışı sanayileşmenin başladığı 19.yy. başlarındakinden çok farklıdır. Bu durum ise nüfustaki değişimleri yaratan üç unsurun; doğumlar, ölümler ve göçlerin birbirlerini etkilemelerinin sonucu olarak meydana gelmiştir (Tümertekin ve Özgüç, 2016: 228).

Nüfus ile ilgili çalışmalarda verinin çeşitliliği ve zenginliği oldukça önemlidir. Bu değerler nüfusun seyri hakkında bizlere bilgi veren oransal değerler ve sayılardır. Bu sayede nüfus değişimi ile sosyo-ekonomik ve çevresel faktörlerin ilişkilendirilmesi mümkün olabilmektedir. Nüfus ve onun ortak özellikleri olarak değerlendirilen doğumlar, ölümler ve göçler sürekli hareket halindedir. Bu nedenle de maliyeti oldukça yüksek olmakla birlikte, güncel nüfus istatistiklerini yenilemek bir zorunluluktur (Özgür, 2011: 9). Nüfusla ilgili veriler genellikle sayımlarla toplanmaktadır. Bazı gelişmiş ülkelerde yıllarca sayım yapılmadan nüfusla ilgili özellikler izlenebilmektedir (Tümertekin ve Özgüç , 2016: 214).

Ülkemizde ilk nüfus sayımı 28 Ekim 1927 tarihinde yapılmış olup bu sayımın sonuçları 1928'de basılıp yayınlanmıştır. Buna göre 1927 yılında ülkemiz nüfusunun 13,6 milyon olduğu belirtilmiştir. Sonraki nüfus sayımı 1935 yılında yapılmış, daha sonraki dönemlerde sonu 0 ve 5 ile biten yıllarda yani 5 yılda bir yapılması planlanıp yapılmıştır. 1990 yılında kabul edilen ve yürürlüğe giren yasa ile on yılda bir nüfus sayımı yapılması kararlaştırılmıştır. 2006 yılında çıkarılan 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanununa göre Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) yönetmeliği yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 2006). 2007 yılından itibaren ülkemizde Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) ile nüfus sayımları yapılmakta ve Ocak ayının sonunda sonuçlar ilan edilmektedir. 1927 yılında yapılan genel nüfus sayımı sonrasında 13,6 milyon olarak belirlenen Türkiye nüfusu; 2018 yılı nüfus sayımına göre 82 milyon 3 bin 882 kişidir. 1927 yılından 2018 yılına kadar ülkenin nüfusu 6 kattan daha fazla artmıştır.

Türkiye'nin 1927-2018 yılları arasındaki nüfus sayımları ile ilgili genel bir değerlendirme yapılırsa; Türkiye nüfusu hiçbir sayım döneminde azalmamıştır.

Nüfusun seyri hep pozitif değerlerde seyretmiştir. Kentsel nüfus oranı artarken kırsal nüfus oranı azalmıştır (Tablo.1).

Türkiye nüfus artışı teşvik eden esas etken, doğal nüfus artışı olup, diğer bir faktör Türkiye'ye olan göçlerdir. Artış hızında göze çarpan en önemli özellik, doğal artış hızının eskiye göre giderek azalmasıdır (Doğanay ve Orhan,2016:175-176). Nitekim Tablo.1 incelendiğinde ülkemizde özellikle 2000'li yıllarda nüfus artış hızının düştüğü görülmektedir. Ancak 2017 yılına kadar devam eden artış hızındaki düşüş 2018 yılında tekrar yükselmiştir.

Çalışma sahasını oluşturan Ağrı ili ülkemizin doğusunda 39°05' -40°07' Kuzey enlemleri ile 42°20' - 44°30' Doğu boylamları arasında, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat Bölümü'nün sınırları içerisinde bulunur.

Ağrı ili üç yöreye ayrılır. Bunlardan biri; Ağrı, Eleşkirt, Taşlıçay ve Diyadin'in içerisinde bulunduğu Eleşkirt-Ağrı Yöresidir. İkincisi; Doğubayazıt ilçesinin içerisinde bulunduğu Doğubayazıt Yöresidir. Üçüncü yöre ise Murat Boyu Depresyonları Yöresidir. Hamur, Tutak ve Patnos ilçeleri bu yörenin sınırları içerisinde bulunur.(Arınç,2016: 150-170). İlin yüzölçümü 11.376 km²'dir. Deniz seviyesinden yükseltisi 1640 m'dir. Doğu sınırını Türkiye-İran arasındaki devlet sınırının bir bölümü oluşturmaktadır. Kuzeyde Kars ili, kuzeydoğuda Iğdır ili, güneyde Van ili, güneybatıda Bitlis ve Muş illeri ile sınırdır. Batıda ise Erzurum ili ile sınır oluşturmaktadır (Şekil.1).

Araştırma sahasının tarihinin çok eski olduğu bilinmektedir. Ağrı, Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biridir. Ağrı ilinin ilk yerleşik toplumu Hititlilerin bölgede egemenliklerinin azalmasıyla Orta Asya'dan gelip Azerbaycan ile Doğu Anadolu Bölgesi'ne yerleştikleri kabul edilen Hurrilerdir (Alpaslan,1995 ve Kırzioğlu,1953). Orta Asya'dan gelen kavimlerin Anadolu'ya girişleri sırasında Ağrı bir geçiş kapısı olmuştur. Bundan dolayı il birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Ancak medeniyetlerin göç güzergâhında olduğu için bu bölgede çok köklü bir medeniyet oluşmamıştır. Bu bölgede ilk kurulan medeniyetin Hititler olduğu düşünülmektedir. Araştırma sahasında bazı ilçelerde ve köylerde bulunan tarihi kalıntılar yerleşme alanının uzun süre Urartuların egemenliğinde kaldığını göstermektedir. Sırasıyla araştırma sahasında Persler, Bizanslılar, Abbasiler, Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri ile Safevi Devleti egemen olmuştur. Sonuçta 1548 yılında İran Seferi sonucunda Osmanlı hâkimiyetine girerek Van eyaletine bağlı Bayezid sancağı olmuştur. Bu sancak tarihte bazen Erzurum eyaletine bazen de Van eyaletine bağlanmıştır (Karataş,2014:5). 1927 yılına kadar araştırma sahası Bayezid olarak bilinmektedir.1834 yılında bucak, 1869 yılında ilçe olan Ağrı 1927 yılında il statüsüne kavuşmuştur (Alpaslan, 1982, Alpaslan, 1998, Kaya, 2001, <http://www.agri.gov.tr>, 2019).

Tablo 1. Türkiye Nüfusunun 1927-2018 Dönemindeki Seyri

Yıl	Nüfus (bin)	Dönemler arası artış oranı %
1927	13064	-
1935	16158	21,1
1940	17821	17,0
1945	18790	10,6
1950	20947	21,7
1955	24065	27,8
1960	27755	28,5
1965	31391	24,6
1970	35605	25,2
1975	40348	25,0
1980	44737	20,7
1985	50664	24,9
1990	56473	21,7
2000	67804	18,3
2007	70586	13,1
2011	74724	14,24
2017	80810	13,04
2018	82003	14,7

Kaynak: DİE ve TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Şekil.1. Ağrı İli Lokasyon Haritası

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı, Ağrı ilindeki nüfusun 1927-2018 yılları arasındaki sayım dönemlerine göre değişimini ve bu değişimde etkili olan faktörleri coğrafi bakış açısıyla ortaya koymaktır. Tarih sınırlandırılması yapılmasındaki neden ise ülkemizdeki ilk nüfus sayımı ile en son yapılan sayım arasında kalan dönemleri incelemek olmuştur.

Ağrı ilinin nüfus seyri ile ilgili sağlıklı bir çalışma yapılabilmesi amacıyla nicel bir çalışma olarak tasarlanmış, mevcut veriler değerlendirilip analiz edilmiştir. Araştırma ile ilgili 2007 öncesi veriler Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)'nin, 2007 sonrası veriler ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verileri alınarak değerlendirilmiştir. Bu istatistik veriler, yıllıklar, bültenler ve araştırma sahasıyla ilgili literatür kaynaklar baz alınarak tablolar, grafikler ve haritalar oluşturulmuş, ilin nüfus değişiminin daha net yorumlanabilmesi sağlanmıştır. Çalışmada kullanılan haritalar ArcGIS 10.5 programında çizilmiştir. Nüfusun seyrinde etkili olan göç, doğum ve ölüm oranlarının etkili olduğu nüfus artış oranları sayım dönemlerine göre tespit edilip nüfus coğrafyası metodolojisi ile yorumlanmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet döneminde nüfus seyri incelenirken belirtilen zaman aralığı üçe bölünerek incelenmiştir. 1927-2018 yılları arası sayım dönemleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir. 1927 yılından 2011 yılına kadar Ağrı nüfusu artış eğiliminde iken 2011- 2017 yılları arası azalmış 2017-2018 arasında tekrar artışa geçmiştir. Çalışmada bu dönemler arasındaki değişimin nedenleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Yine ilçelerin nüfusları, 1927-2018 yılları arasındaki değişimleri irdelenmiştir. Nüfus hareketlerinin bir diğer ögesini oluşturan göçler ile ilgili veriler değerlendirilerek ilin göç potansiyeli ortaya konmaya çalışılmıştır. İlin idari yapısının 1927-2018 yılları arasındaki analizi de yapılarak nüfusun seyri değerlendirilmiştir.

Cumhuriyet Öncesi Dönem

Cumhuriyet öncesi nüfus hakkındaki bilgileri; tarihçilerin bazı genel tahminlerine kaynaklık eden Tahrir Defterleri, Mühimme Defterleri, seyahatnameler, vakfiyeler, salnameler ve benzerlerine dayanır. Ancak ileri sürülmüş olan bu tür nüfus verilerinden yararlanılarak, nüfusun geçmiş dönemlerine ilişkin sosyal ve ekonomik yapısı ve diğer özellikleri hakkında ayrıntılı bilgiler ortaya koymak, oldukça zordur (Doğanay ve Orhan, 2016: 169). Belirtilen kaynakların verileri çoğu zaman birbirleri ile örtüşmemektedir. Bu verilerin oluşturulduğu dönem ile Cumhuriyet Dönemi'ndeki verilerin farklılık göstermesi, döneme ait kaynak yetersizliği ve verilerin sağlıklı olması nedeniyle söz konusu dönemin nüfus özelliklerini açıklamak güç olmaktadır (Zaman ve Coşkun, 2008: 265).

Bayezid Sancağı¹ 1890 sayımına göre; Bayezid, Diyadin, Eleşkirt, Tutak (İntab), Karakilise kazalarından oluşmaktaydı. Bu beş kazada 418 köy 19 nahiye ve toplamda 47.236 kişiden oluşmaktaydı (Karataş, 2011:111). Karagel'e (2010) göre; 1864

¹ Cumhuriyet öncesi dönemde yapılan idari taksimat gereği sancak, kaza, vilayet terimleri kullanılmıştır.

tarhli Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi' ne göre Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki idari taksimatta Bayezid, Erzurum vilayetine bağılı bir sancak olduğu; bu sancağı bağılı kazaların; Bayezid, Diyadin, Hamur, Abtal, Batnus, Şiran, Eleşkirt, Ahlat ve Karakilise (Ağrı) olduğu ifade edilmiştir (Karagel, 2010:50). Osmanlı istatistiklerine göre Bayezid sancağının 1877' de toplam nüfusu 37.457 kişi iken; 1881-1893 yılları arasında 57.067 kişi; 1906 yılında ise toplam nüfusun 77.342 kişi olduğu belirtilmiştir (Karataş, 2011: 114-115). 1896 yılında Bayezid merkez, Antap, Karakilise ve Eleşkirt'te toplamda 77126 kişinin yaşadığı belirtilmiştir (Karataş, 2010:103)(Tablo.2)

Vital Cuiet, XIX. yy sonunda Anadolu'da yaptığı gezilerden sonra Bayezid sancağının; Bayezid, Diyadin, Karakilise, Eleşkirt, Antap olmak üzere 5 kazası, 18 bucağı 418 köyü olduğunu belirtmiştir (Alpaslan, 1995; 59). Karataş (2011)' a göre, 1896/1312 sayılı vilayet salnamelerine ve nüfus istatistiklerine göre Bayezid sancağının 1896 yılındaki nüfusu 82.573 kişi olduğu tespit edilmiştir. Ancak Karataş, salnameler ile Osmanlı nüfus istatistikleri arasında fark olduğunu ve salnamelerde verilen bilgilerin tartışmaya açık olduğunu belirtmiştir (Tablo.3).

Tablo.2.Cumhuriyet Öncesi Ağrı (Bayezid) Nüfusu

Yıl	Nüfus
1578	17.782
1871	21.005
1872	26.630
1893	57.000
1900	49.900
1906	77.000

Kaynak: Alpaslan, Her Yönüyle Ağrı, 1995:53,56,58,59, Karataş , 2011; 111-115, Karagel,2010: 50

Doğu Anadolu Bölgesi'nin birçok yerinde olduğu gibi Ağrı ilinde de 1918-1919 yılları arasında Ermeniler tarafından Türk nüfusuna baskı ve zulüm yapılmıştır. Bu baskı sonucunda yörede bulunan birçok insan göç etmiş köyler boşalmıştır. Zulümden , baskıdan ve hakarettten kaçan Türk nüfus ova çevresindeki dağlık alanlarda köyler kurmuşlar ve buralara yerleşmişlerdir (Kaya, 2001; 115). 1910 yılında nüfusunun 79.200 kişi civarında olduğu araştırma sahası, Rus işgalinden kurtarıldığı 1918 yılında nüfusunun tahminen 40-45 bin arası olduğu tahmin edilmektedir. Yaklaşık 30-35 bin kişinin göçüne ve çok sayıda insanın ölümüne neden olan söz konusu olaylar araştırma sahasının nüfus bakımından küçülmesine ve ekonomik olarak zayıflamasına neden olmuştur (Kaya, 2001: 266). Dolayısıyla araştırma sahası bu durumdan olumsuz etkilenmiştir.

Tablo 3. 1896/1312 Tarihli Vilayet Salnamesi' ne Göre Bayezid'in Nüfusu

Yerleşim yeri	Toplam Nüfus	Nahiye sayısı	Köy Sayısı
Bayezid	18.489	2	113
Diyadin	12.358	3	94
Karakilise	15.110	3	55

Ağrı İlinin Cumhuriyet Dönemi Nüfus Seyri (1923-2018)

Tutak	12.097	3	55
Eleşkirt	24.521	7	126
Toplam	82.573	18	443

Kaynak: Karataş , 2011:114

Cumhuriyet Dönemi Ağrı Nüfusu

Türkiye’de ilk düzenli nüfus sayımı Cumhuriyet döneminde yapılmıştır (28 Ekim 1927). Ancak bu ilk sayım dönemi öncesine ait bazı nüfus verileri de bulunmaktadır. Bunlardan birisi olan Bayezid vilayetinin nüfusuyla ilgili 18 Haziran 1924’te Bayezid Valisi Mübadele İmar ve İskân Vekâletine ve Muhacirin Müdüriyetine verilen bilgide, Bayezid iline göç eden muhacirler olduğu tespit edilmiştir (Arslan, 2007:345). Bu muhacirlere ait bilgiler Tablo.4’te verilmiştir.

1927-1935 yılları arasında Ağrı (Bu dönemde adı Kırkkilise), idari açıdan Bayezid iline bağlı bir ilçe konumunda idi. 1927 yılında tablo.5’ teki verilerden de görüldüğü gibi Ağrı ilinin idari yapısı ile bugünkü Ağrı’nın idari yapısı arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. 1927 yılında Ağrı Bayezid iline bağlı bir ilçedir. Bayezid ili, merkez olmak üzere Kırkkilise, İğdır, Kulp (Tuzluca), Diyadin, Eleşkirt ve Tutak ilçelerinden oluşmaktaydı (Şekil.2) Nitekim 14 Haziran 1934 tarihli Resmi Gazetede hükümetin aldığı kararla Bayezid vilayetine bağlı bulunan İğdır ve Tuzluca (Kulp) kazaları bu vilayetten ayrılarak Kars vilayetine bağlanmış, aynı zamanda günümüzde Muş İline bağlı olan Malazgirt ise Bayezid vilayetine bağlanmıştır (Resmi Gazete, 1934:3981) (Şekil.3). Bu dönemde Türkiye’de yapılan genel nüfus sayımında Bayezid merkez ilçe olmak üzere, Kırkkilise (Karaköse), Tuzluca (Kulp), İğdır, Diyadin, Eleşkirt ve Tutak olmak üzere 7 yerleşim birimi bunlara bağlı olan nahiye ve köylerde tespit edilen nüfus 102.434 kişidir. Türkiye nüfusu içindeki payı yaklaşık olarak % 0,75’dir. Bu nüfustan 46.700’ ü (% 45,59) kadın nüfusu, 55.734’ ünü ise (% 54,41) erkek nüfusu oluşturmaktadır. Yine aynı dönemde ilin kırsal nüfusu 87.992 (% 85,9) iken; kentsel nüfusu 14.442 (% 14,9)’dir.

Tablo.4. Bayezid Sancağına 1924 Yılında Yerleştirilen Göçmenler ve Ülkeleri

Kazalar	Gelen Hane Sayısı	Geldiği Yer
Bayezid Merkez Vilayeti	446	Ermenistan
	180	İran
Karaköse	30	Ermenistan
Tutak	237	Ermenistan
Kulp (Tuzluca)	20	İran
İğdır	298	Ermenistan
	79	İran

Kaynak: Arslan, 2007: 34

Şekil 2. 1927 Yılında Bayezid İli İdari Sınırları

1934 Yılı sayım döneminde bugün Muş ili sınırları içerisinde bulunan Malazgirt ilçesi, Ağrı iline bağlanmıştır (Şekil.3). 1935 yılında hükümetin aldığı kararla 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 9. maddesine göre merkezi Karaköse olan Bayezid vilayetinin adı Ağrı'ya ve merkezi Bayezid olan Karaköse kazasının adının da Doğu Bayezid'a çevrilmesi kararlaştırılmıştır. Bu düzenleme ile birlikte il merkezi Karaköse olmuştur (Resmi Gazete, 1935: 5281).Yine 1936 yılında alınan bir kararla Ağrı vilayetine bağlı olan Doğu Bayezid kazasının merkezinin şimdiki bulunduğu yerden kaldırılarak transit istasyona götürülmesi kararlaştırılmıştır (Resmi Gazete, 1936: 7194). 1935 yılında bugün ilçe idare statüsünde olan Taşlıçay, Hamur ve Patnos'un diğer ilçelerin nahiyeleri olduğu görülmektedir. Hamur; Karaköse merkez ilçesine bağlı bir nahiye olarak verilmiş ve toplam nüfusu 8.285 kişi olduğu tespit edilmiştir. Taşlıçay, Diyardin ilçesine bağlı bir nahiye olarak alınmış toplam

Şekil.3.Ağrı İli 1935 Yılı İdari Sınırları

nüfusu 5.718 kişiden oluşmuştur. Patnos, Malazgirt ilçesine bağlı bir nahiye olarak alınmış, nüfusu 1.984 kişi olduğu görülmektedir. Malazgirt'e bağlı nahiyeler Nurettin (4.454 kişi) ve Sultan Mut (2.416 kişi) nahiyeleridir.1935 yılında Ağrı'nın nüfusu 1927 yılına göre 4.770 kişi artarak 107.206 kişi olmuştur. Bu nüfusun 55.967 (%52.21) kişisi erkek nüfustan; 51.209 (%47,79) kadını nüfusundan oluşmaktaydı. Bu dönemde de erkek nüfus sayısı kadın nüfus sayısından fazla olmuştur. Kentsel nüfus 12.504 kişi (%11,6) iken; kırsal nüfus 94.702 kişi (%88,4)'dir. Bir önceki sayım dönemine göre nüfus artış oranı ‰ 5.69 olmuştur. Aynı sayım döneminde Türkiye nüfusundaki artış oranı ‰ 21,10 olmuştur.1935 yılı sayımına göre Ağrı ili nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı % 0,66'dır (Tablo.5).

1940 yılına kadar nüfustaki artışın en önemli sebeplerinden biri Türkiye'ye yerleşen göçmenlerden bir kısmının buraya yerleştirilmesidir. Kitlesele göçte ilk yıl içerisinde gelen göçmenlerin büyük bir çoğunluğu Trakya'ya yerleştirilmiştir. Trakya'da iskândan sonra artık göçmen yerleştirecek alan kalmayınca 1936 yılında alınan ikinci bir kararla göçmen iskân alanlarının sayısı arttırılarak Tokat, Çorum, Aydın, Muğla, Isparta, Burdur, Manisa, Denizli, Antalya, Balıkesir, İzmir, Elaziz, Van, Muş, Diyarbakir, Ağrı, Kars ve Sivas'a göçmen sevk edilmesi ve yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır (Duman, 2009: 482).

Tablo.5. Ağrı İlinde Nüfusun Sayım Dönemlerine Göre Seyri (1927-2018)

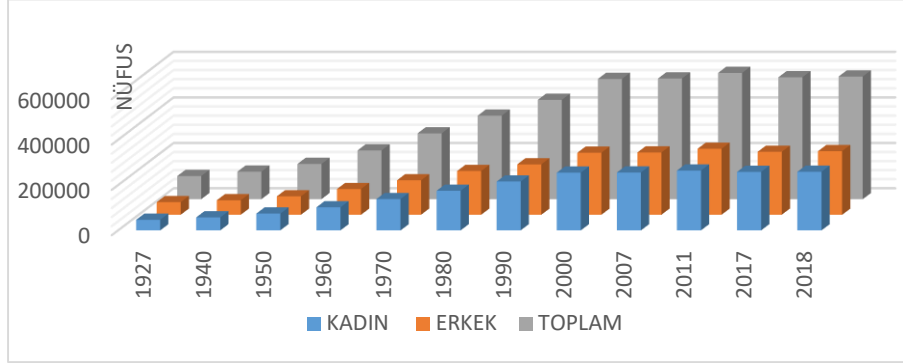
Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam	Erkek %	Kadın %	Artış ‰	Türkiye nüfusuna Oranı %
1927	46.700	55.734	102.434	54,41	45,59	-	0,75
1935	51.239	55.967	107.206	52,21	47,79	5,69	0,66
1940	57.384	64.093	121.477	52,76	47,24	24,99	0,68
1945	63.834	69.670	133.504	52,19	47,81	18,88	0,71
1950	74.121	81.334	155.455	52,32	47,68	30,44	0,74
1955	84.810	96.538	181.348	53,23	46,77	30,81	0,75
1960	101.737	113.381	215.118	52,71	47,29	34,15	0,77
1965	116.565	130.396	246.961	52,8	47,2	27,61	0,78
1970	138.058	152.253	290.311	52,44	47,56	32,34	0,81
1975	153.525	176.676	330.201	53,51	46,49	25,75	0,81
1980	174.696	193.313	368.009	52,53	47,47	21,68	0,82
1985	202.643	218.488	421.131	51,88	48,12	26,97	0,83
1990	215.766	222.327	437.093	50,64	49,36	7,44	0,77
2000	254.849	273.895	528.744	51,81	48,19	19,03	0,77
2007	255.636	275.243	530.879	51,85	48,15	3,96	0,75
2011	264.139	291.340	555.479	52,4	47,6	11,32	0,74
2017	258.306	277.979	536.285	51,84	48,16	-5,86	0,66
2018	258.734	280.923	539.657	52,05	47,95	6,3	0,65

Kaynak: TÜİK verileri (1927-2018)

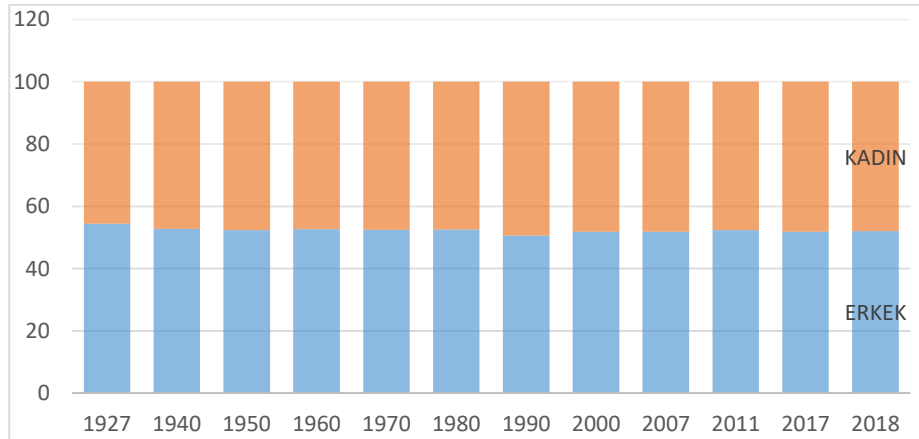
1940 yılı sayım döneminde Ağrı ilinin toplam nüfusu 121.477'dir. Bu nüfusun 64.093 kişi (%52,76) erkek nüfustan, 57.384'ü (%47,24) kadın nüfustan oluşmaktadır. Kırsal nüfus 103.846 kişi (%85,4) kentsel alanda yaşayan insan sayısı 17.631 kişi (%14,5)'dir. Nüfusun bir önceki sayım dönemine göre artış oranı %24,99 'dur. Nüfustaki artış miktarı 14.271 kişidir.

Şekil.4. Ağrı İli 1927- 2018 Nüfus Seyri

Türkiye nüfus artış oranı %19,59 olmuştur. Bu sayım döneminde toplam nüfusun

Türkiye nüfusuna oranı %0,68 olmuştur. Bu dönemde nüfus değişimine bakıldığında bütün ilçelerde ve il merkezinde nüfusun arttığı görülmektedir.1940 yılı sayımında Malazgirt Muş iline bağlanmış, Patnos ilçe olmuştur. Hamur yine merkeze bağlı bir nahiye olarak geçmektedir. Taşlıçay, Diyadin ilçesine bağlı bir nahiye olarak geçmektedir (Şekil 4, Nüfusu 6.607 kişi). Patnos'un ilçe statüsüne alınması ile beraber Dedeli (3.748 kişi), Sarısu (3.700), Sultan Mut (1083 kişi) nahiyeleri bu ilçeye bağlanmıştır. Bu sayım döneminde Patnos'un nüfusu toplamda 13.065 kişidir.

Şekil.5. Ağrı İli Kadın-Erkek Nüfus Oranı Grafiği (1927-2018)

1940-1945 yılları arası, Türkiye'de nüfus artış hızının o zamana kadar ki en az olduğu dönemlerden biridir. Bu artış oranının düşük olmasının nedenleri; savaş

hazırlık, yetişkin erkek nüfusun askere alınması, açlık, kıtlık ve sefaletten dolayı sivil insanlarda görülen ölümlerdir (Doğanay ve Orhan, 2016: 176). 1945 yılı sayım sonuçları değerlendirildiğinde; Ağrı ilinin toplam nüfusu 133.504 kişidir. Bu nüfusun 69.670'ini erkek nüfus (%52,18); 63.684' ünü de kadın nüfus (%47,81) oluşturmaktadır. Kırsal alanda yaşayan insan sayısı bu dönemde 114.001 kişi olurken (%85,39); kentsel alanda yaşayan insan sayısı 19.503 kişi (%14,61) olmuştur. 1945 yılında nüfus artış oranı %18,88'dir. Nüfus artış oranında bir önceki sayım dönemine göre %6,11 oranında düşüş vardır. Aynı sayım döneminde Türkiye nüfus artış oranı %10,59'dur. Türkiye'nin nüfus artışında da bu dönemde ciddi bir düşüş olmuştur.

1950 yılı sayımı incelendiğinde araştırma sahasında 81.334 erkek (%52,32), 74.121 kadın (%47,68) olmak üzere toplamda 155.455 kişi sayılmıştır. Bu nüfusun Türkiye nüfusuna olan oranı % 0,74' tür. Bir önceki sayım dönemine göre artış oranı %30,44'tür. Artış oranının bu kadar yüksek olmasının nedeni asker nüfusun terhis edilmesidir. Aynı sayım döneminde Türkiye nüfus artış oranı %21,73 olarak hesaplanmıştır. Bu dönemde kırsal alanda yaşayan insan sayısı 134.334 kişi (%86,4) iken; kentsel alanda yaşayan insan sayısı 21.211 (%13,6) kişidir.

Şekil.6. Ağrı İlinin 1940 yılı idari sınırları

1950-1955 dönemi Türkiye'de siyasi istikrarın sağlandığı, kalkınma hamlelerinin olduğu bir dönemdir. 1950-1955 döneminde en hızlı kentleşmenin olduğu dönem yaşanmıştır. Ancak bu dönemde yeterli bir sanayileşme gerçekleşmemiştir. Kentsel alan tanımı sadece idari bölünüşe ya da nüfus büyüklüğüne dayanan bir ayırım olarak kalmış, kente özgü yaşam biçimi ve değer yargıları gelişmemiştir. Dolayısıyla kırdan kente göçün, il genelindeki yüksek doğurganlığı aşağı çekecek bir etkisi olmamıştır. (Kaya, 2001; 270). 1955 yılı sayım sonuçları değerlendirildiğinde toplam nüfusun 181.348 kişiden oluştuğunu, bu

nüfusun 84.810 (%46,77)'ünün kadın olduğu; 96.538 (%53,23) kişinin de erkek olduğu görülmektedir. Nüfus artış oranının ‰ 30,81 olduğu görülmektedir. Bu sayım döneminde Türkiye nüfusunun artış oranı ‰ 27,75'tir. Yine Ağrı ilinin Türkiye nüfusuna oranı ‰ 0,75'tir. Kırsal nüfusu 147.975(%81,5) kişi iken; kentsel nüfusu 33.373 (%18,5) kişidir. Bu dönemde kırsal nüfus oranı azalmaya başlarken kentsel nüfus oranı artmaya başlamıştır. Bu dönemdeki önemli olaylardan biri de Taşlıçay'ın Diyadin ilçesinden ayrılarak ilçe statüsüne getirilmesidir(Resmi Gazete, 1954: 8532).

1955-1960 yılları arası Türkiye'de ve araştırma sahasında en yüksek nüfus artış hızının olduğu dönemlerdir. Bu yüksek artış oranı iki önemli faktöre bağlanabilir: Bunların birincisi, bu devre Cumhuriyet Türkiye'sinin en hızlı kalkınma dönemidir. Bir diğeri ise yurtdışından Türkiye'ye katılan nüfus faktörüdür (Doğanay ve Orhan, 2016: 177).

1960 yılındaki nüfus sayımı Ağrı merkez olmak üzere toplamda 8 ilçesinde de yapılmıştır. Kadın nüfus sayısı 101.737 (%47,29); erkek nüfus sayısı 113.381 (%52,71) kişi olup, toplam nüfus 215.118 kişidir. Bu sayım döneminde araştırma sahasının nüfusu 200 bini, kadın ve erkek sayıları da 100 bini geçmiştir. Nüfusun artış oranı ‰ 34,15 olmuştur. Bu sayım döneminde Türkiye'nin nüfus artış oranı ‰ 28,53 olmuştur. Yine bu dönemde araştırma sahasının nüfusunun Türkiye nüfusuna oranına bakıldığında ‰ 0,77 olduğu görülmektedir.

Tablo.6.Ağrı Nüfusunun Kır-Kent Dağılışı (1927-2018)

Yıl	Kırsal Nüfus	Oranı %	Kentsel Nüfus	Oranı %
1927	87.992	85,9	14.442	14,9
1935	94.702	88,4	12.504	11,6
1940	103.846	85,4	17.631	14,5
1945	114.001	85,39	19.503	14,61
1950	134.334	86,4	21.211	13,6
1955	147.975	81,5	33.733	18,5
1960	173.798	80,8	41.320	19,2
1965	193.541	78,4	53.420	21,6
1970	217.738	74,9	72.573	25,1
1975	237.815	72,02	92.386	27,98
1980	259.595	70,5	108.414	29,5
1985	279.279	66,3	141.852	33,7
1990	278.335	63,6	158.758	36,4
2000	276.435	52,28	252.309	47,72
2007	248.515	46,8	282.361	53,2
2011	264.575	47,5	290.904	52,5
2017	230.754	43	305.531	57
2018	235.114	43,5	304.543	56,5

Kaynak: DİE ve TÜİK verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

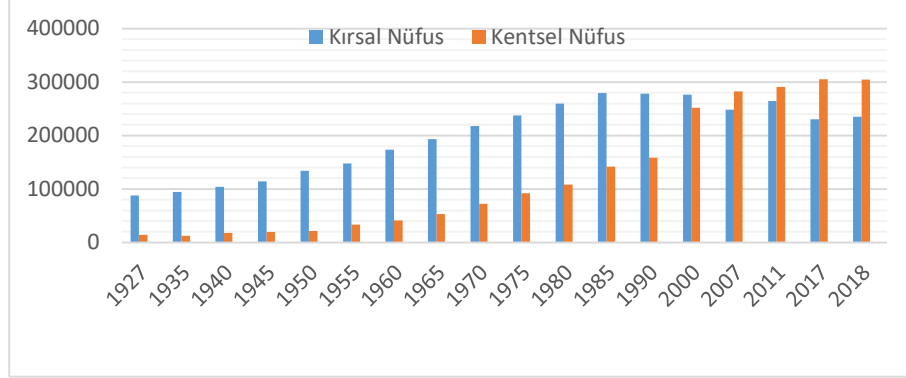
Ağrı ilinde 1960 yılında kırsal nüfusun 173.798 (%80,79) kişi, kentsel nüfus sayısının da 41.320 (%19,21) olduğu görülmektedir. Son üç sayım döneminde dikkat çeken durum kırsal nüfus oranının azaldığı kentsel nüfus oranının ise arttığıdır. Yine bu sayım döneminde Ağrı merkeze bağlı bir nahiye olan Hamur, ilçe statüsüne alınmıştır (Resmi Gazete, 1957; 17443) (Şekil.7). Bu dönemde nüfus artış oranının azalmasının nedenleri arasında 1958'den başlayarak yurt dışına yapılan göçlere Ağrı halkının da katılmasıdır.

Şekil.7.Ağrı İlinin 1960 Yılı İdari Sınırları

1965 yılında araştırma sahasının nüfusu 116.565 kadın (%47,2); 130.396 erkek (%52,8) nüfusu olmak üzere toplamda 246.961 kişidir. Bu dönemdeki nüfus artış oranı %27,61'dir. Aynı dönemde Türkiye'deki nüfus artış oranı %24,62'dir. Ağrı ilinin 1965 yılındaki nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı %0,78'dir. İlin kırsal nüfusu 193.541 kişi (%78,4) iken, kentsel nüfus oranı 53.420 (%21,6) kişidir. Bu dönemde de kırsal nüfus oranı azalmaya devam ederken kentsel nüfus oranı artmaktadır (Şekil.8).

1970 yılı nüfus sayımında Ağrı ilinin nüfusu 290.311 kişidir. Bu nüfusun 138.058'ini (%47,56) kadın nüfus oluştururken; 152.253'ünü (%52,44) erkek nüfus oluşturur. İlin nüfusunun Türkiye nüfusu içindeki payı %0,81 iken, artış oranı %32,34'tür. Bu sayım döneminde Türkiye'deki nüfus artış oranı %25,19'dur. Ağrı ilindeki nüfus artış oranı Türkiye nüfus artış oranının üstündedir. Ağrı ilinin 1970 yılındaki kırsal nüfus sayısı 217.738 kişi (%74,9) iken; kentsel nüfus sayısı 92.386 (% 25,1) kişidir.

Şekil.8. 1927- 2018 Yılları Arası Ağrı İli Kır- Kent Oranı

1975 yılında araştırma sahasının nüfusu 300 bini geçmiştir. Bu nüfusun 176.676'sını erkek nüfus (%53,51) oluştururken; kadın nüfus sayısı 153.525 kişi (%46,49) olmuştur. Bu dönemdeki nüfus artış oranı %25,75 olurken nüfusun Türkiye nüfusuna oranı %0,81 olmuştur. Türkiye nüfusunun 1975 yılındaki artış oranı %25,75 olmuştur. Bir önceki sayım dönemine göre erkek nüfus oranı artmış ancak kadın nüfus oranı azalmıştır. Nüfus artış oranında bir önceki döneme göre % 6.59 oranında bir düşüş gerçekleşmiştir. Ancak nüfus sayısı bir önceki döneme göre 39.890 kişilik bir artış göstermiştir. Bu sayım döneminde kırsal nüfus sayısı 237.815 kişi iken (%72,02); kentsel nüfus sayısı 92.386 kişidir (%27,98).

1980 yılında araştırma sahasındaki nüfus 368.009 kişi iken, bu nüfusun 193.313 kişisini erkek nüfus (%52,53) oluşturmaktadır. Kadın nüfus sayısı 174.696 kişidir (% 47,47). Bu dönemde de Ağrı'daki nüfus artış oranında azalma devam etmektedir. Bu dönemdeki nüfus artış oranı %21,68 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Türkiye'deki nüfus artış oranı % 20,65'tir. Bu dönemde hem araştırma sahasında hem de Türkiye'de nüfus artış oranında azalma görülmüştür. İldeki nüfusun Türkiye nüfusuna oranı % 0,82'dir. Verilen sayım döneminde Ağrı'daki kırsal nüfus sayısı 259.595 kişi (%70,5), kentsel nüfus sayısı 108.414 kişidir (%29,5). Bu dönemde de kırsal nüfus oranı azalırken kentsel nüfus oranı artmıştır.

1985 yılı sayım döneminde Ağrı'nın nüfusu 400.000 sınırını aşarak 421.131 kişi olmuştur. Kadın nüfus sayısı 202.643 kişi iken (%48,12); erkek nüfus sayısı 218.488 kişi (%51,88) olmuştur. Nüfus artış oranı %26,97 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye nüfusundaki artış oranı %24,88 olarak gerçekleşmiştir. İl nüfusunun Türkiye nüfusu içindeki payı %0,83 olarak tespit edilmiştir. 1985 yılında Ağrı ilinde tespit edilen kırsal nüfus sayısı 279.279 kişi (%66,3) iken; kentsel nüfus sayısı 141.852 kişidir (%33,7). Bu dönemde yine kırsal nüfus oranı azalmakta kentsel nüfus oranı artmaktadır. Bu dönemde kentsel nüfusun artmasını tetikleyen olaylara bakılırsa bunlardan ilki 1980 olayları sonrasında batı illerinde bulunan vatandaşların bir kısmının Ağrı'ya geri dönmesi, ikincisi ise Ağrı Eğitim Enstitüsü'nün Ağrı Eğitim

Yüksek Okulu'na (30 Haziran 1982) dönüştürülmesi ve öğrenci sayısının artmasıdır (Kaya, 2001:296). 1984 yılında Ağrı Şeker Fabrikası ile et entegre, süt, yem, un gibi birkaç modern sanayi tesisinin faaliyete geçmesi nüfus artışını etkilemiştir (Arınç, 2016:157).

1990 yılı nüfus sayımına göre Ağrı ilinin nüfusu 437.093 kişi, erkek nüfus sayısı 222.327 kişi (%50,64) iken; kadın nüfus sayısı 215.766 kişidir (%49,36). Bu dönemdeki nüfus artış oranı %7,44'dür. 1990 sayımında Türkiye nüfus artış oranı %21,71'dir. Türkiye'nin nüfus artış oranında düşüş görülmektedir. Ağrı ilindeki 1990 nüfus sayımında nüfus artış oranı bir önceki döneme göre %19,03 oranında bir fark olduğu görülmüştür. 1990 yılındaki kırsal nüfus sayısı 278.335 kişi (%63,6), kentsel nüfus sayısı 158.758 kişi (%36,4) olarak tespit edilmiştir. Bu sayım döneminde göze çarpan bir başka özellik de kadın nüfus oranı bütün sayım dönemlerindeki en yüksek orana ulaşmıştır. Bu sayım döneminde bölgede yaşanan terör olaylarından dolayı özellikle dağlık köylerde yaşayan halk ya köylerden il ve ilçe merkezlerine göç etmiş ya da Ağrı'dan batı illerine doğru göç etmiştir. Güvenlik sıkıntısının olduğu ilçelerden de yoğun bir göç olduğu bilinmektedir. Bu göç olayının ova köylerinde daha az olduğu dağlık köylerde daha fazla olduğu bilinmektedir.

2000 yılı nüfus sayımında Ağrı ili nüfusu 500.000 sınırını aşarak 528.744 kişi olmuştur. Bütün sayım dönemleri içerisinde en uzun periyotlu nüfus sayımı bu olmuştur. Bu nüfusun 254.849'unu (%48,19) kadın nüfus; 273.895'ini (%51,81) erkek nüfus oluşturmuştur. Kadın nüfus oranının azaldığı ancak erkek nüfus oranının arttığı görülmektedir. Nüfus artış oranı bir önceki döneme oranla %11,59 artışla %19,03 olmuştur. Bu dönemdeki Ağrı nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı % 0,77'dir. Kırsal nüfus sayısı 276.435 (%52,28), kentsel nüfus sayısı 252.309 (% 47,72) olmuştur. Bu dönemde kırsal nüfus oranında ciddi bir düşme yaşanmışken, kentsel nüfus oranında artış vardır. Ancak 1990-2000 sayım döneminde nüfusta 91.651 kişilik bir artış olduğu görülmektedir. Bir önceki sayım dönemi olan 1985-1990 dönemindeki artış sayısı 15.962 kişidir. İki sayım dönemi arasındaki artış oranı yaklaşık 6 kattır. Bu dönemdeki artışın ülke genelinde de olduğu görülmektedir. Bu durum hakkında Akpınar; 2000 yılı nüfus sayım sonuçlarında her yerleşmede abartılı nüfus sonuçlarının ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu durumun nedeninin özellikle belediye örgütünün bulunduğu yerleşmelerin merkezi bütçeden daha fazla pay almak için nüfus sayısını yüksek göstermesi veya belediye örgütünün oluşması veya kalması için nüfus sayısını abartılı göstermesi etkilidir. Bunun da iki yolla olabileceğini ifade etmiştir. Bu durumun yerleşme dışından nüfus transferi ya da gerçek dışı nüfus kaydı şeklinde yapıldığını ifade etmiştir (Akpınar, 2005: 43-44).

2007 yılı sayım döneminde Ağrı ilinin toplam nüfusu 530.879 kişi olup bu nüfusun 255.636'sı kadın (% 48,15); 275.243 kişisi erkek nüfustan (%51,5) oluşmuştur. Bu dönemde nüfus artış oranı %3,94 'tür. Aynı dönemde Türkiye'nin nüfus artış oranı %13,1'dir. Bir önceki sayım dönemine göre Ağrı ilinin nüfus artış oranında %15,07'lik bir düşüş olmuştur. Bu sayım döneminde il nüfusunun Türkiye nüfusu içerisindeki oranı da % 0,77'den % 0,75'e gerilemiştir. Bu dönemde kırsal

nüfus %46,8; iken kentsel nüfus oranı % 53,2 olmuştur. İlk kez 2007 yılında Ağrı ilinde kent nüfusu kırsal nüfus oranını geçmiştir. 2007 yılında Ağrı nüfusunu gelecekte etkileyecek ve il ekonomisine katkıda bulunacak önemli adımlardan birisi Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nin kurulmasıdır (2007 yılında Ağrı Dağı Üniversitesi olarak kurulmuş olup adı 28.06.2008 tarihinde Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi olarak değiştirilmiştir). Nitekim Kaya, Yalçinkaya ve Yazgan; üniversitenin, kentin nüfus miktarına, nüfus çeşitliliğine ve nüfus yoğunluğuna olumlu katkısı olduğunu belirtmiştir (Kaya, Yalçinkaya, Yazgan, 2018: 14).

2007-2011 arası dönemde nüfus sürekli olarak artmıştır. 2011 yılında 555.479 toplam nüfusa sahip olan Ağrı ilinde nüfusun 264.139'unu kadın nüfus (%47,6); 291.340'ını erkek nüfus (% 52,4) oluşturmaktadır. 2007 yılına göre nüfus artış oranı %11,32'dir. Aynı dönemler arasında Türkiye'nin nüfus artış oranı %14,24 olarak gerçekleşmiştir. Nüfusun Türkiye nüfusu içindeki payı % 0.74 olmuştur. Kırsal nüfus oranı %47,5 iken; kentsel nüfus oranı % 52,5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 7. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Öğrenci ve Personel Sayısı

Öğrenci sayısı (2018-2019)			Personel sayısı (2018-2019)		
Kız	Erkek	Toplam	Akademik Personel	İdari Personel	Toplam
6143	6887	13030	413	193	606

Kaynak: İbrahim Çeçen Üniversitesi, 2019

2011-2017 arası dönemde Ağrı ilinin nüfusu sürekli düşme eğilimine girmiştir. 2011 yılında 555.479 kişi olan Ağrı il nüfusu 2017 yılında 536.285 kişiye düşmüştür. Oysa aynı dönemde Türkiye nüfusu %13,04 lük bir artışla 80.810.525 kişiye yükselmiştir. Bu dönemde kadın nüfus sayısı 258.306 kişi (% 48,16) iken; erkek nüfus sayısı 277.979 kişi (%51,84) olmuştur. Nüfus artış oranı % -5,86 olmuştur. Kırsal nüfus oranı % 43 iken; kentsel nüfus oranı % 57 olmuştur. İlin bu dönemde nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı % 0,66'dır. Kentsel nüfusun en yüksek; kırsal nüfusun en düşük olduğu sayım dönemi olmuştur. Bu dönemde özellikle terör olaylarından mağdur olan halk il merkezini ya da iş bulup çalışabileceği yerleri tercih etmiştir. Ağır kış koşulları, ekonomik sıkıntılar, işsizlik, sanayinin ilde yeterince gelişmemesi, eğitim, sağlık gibi sorunlardan dolayı halk göç etmektedir. Ataerkil aile yapısının çekirdek aile yapısına dönüşme süreci ile kırsal alanlarda yaşayan genç nüfus göç etmektedir. Özellikle yeni evlenen genç nüfus, köyde yaşamayı tercih etmemektedir. Taşınmalı eğitimin yaygınlaşmasıyla bir üst öğretim kurumuna giden öğrenci sayısının artması ve bunların daha çok ortaokul, lise veya üniversite eğitimlerine devam etmek için ilçe veya il merkezini hatta il dışını tercih etmeleri hem kırsal nüfusun azalmasına hem de il toplam nüfusunun azalmasında etkili olmuştur.

2017-2018 yılları arasında Ağrı il nüfusu 3.372 kişi artarak 539.657 kişi olmuştur. Bu dönemdeki kadın nüfus sayısı 258.306 kişi (%47,95) iken; erkek nüfus sayısı 280.923 kişi (%52,05) kişi olmuştur. Nüfus artış oranı ‰ 6,3 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Türkiye'nin nüfus artış oranı ‰14, 4' tür. İlin nüfusunun Türkiye nüfusuna göre oranı % 0,65 ile bütün sayım dönemlerindeki en düşük rakama ulaşmıştır. Kırsal nüfus oranı %43,5 iken kentsel nüfus oranı %56,5'tir. Bir önceki sayım dönemine göre kentsel nüfus oranı azalmış kırsal nüfus oranı artmıştır. Bu durumda etkili olan faktörlerin başında devletin uygulamış olduğu teşviklerle geri dönüşlerin kısmen gerçekleşmiş olmasıdır. Bir diğer husus kırsal alanların bir çoğunda güvenli bir ortamın sağlanması etkili olmuştur.

Kaya; Ağrı ilinde kentleşme oranının Türkiye ortalamalarının çok altında olduğunu ve kırsal nüfus oranının da Türkiye ortalamasının üzerinde olduğunu ifade etmiş ve Ağrı ilindeki kentleşme oranın, Türkiye'nin kentleşme oranının yaklaşık % 25 gerisinde kaldığını söylemiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerin en önemli olanların, kentleşmeyi hızlandıran; sanayileşme, hizmetler, ticari faaliyetler ve diğer kentsel fonksiyonların Ağrı ilindeki yetersizliği olduğunu ifade etmiştir (Kaya, 2013; 551).

2018 nüfus verileri incelendiğinde kırsal nüfus oranının % 43,5 olduğu tespit edilmiştir. Aynı dönemde kentsel nüfus oranının %56,5 olduğu görülmektedir. Ağrı ilinde nüfusun dağılışı incelendiğinde(Şekil.8) nüfusun Merkez, Patnos ve Doğubayazıt ilçelerinde yoğunlaştığı görülür. Bu yerleşmelerin ana yol güzergâhlarında olması, büyük yerleşim birimlerine komşu olmaları, nüfusun buralarda yoğunlaşmasında etken olmuştur. Doğubayazıt, İğdır'a yakınlığı, İran ile sınır komşuluğu, bu ilçede sınır ticaretinin gelişmesine neden olmuştur. Patnos ilçesinin Van-Muş- Bitlis yolunun kavşak noktasında olması; Erziş, Malazgirt, Adilcevaz ve Ahlat gibi ilçelere yakınlığı Patnos'a yoğun bir göç yaşanmasına neden olmaktadır. Ağrı ilinin Erzurum-Van yolu ve Türkiye-İran transit uluslararası yol güzergâhında bulunması, idari özelliği, üniversite, şeker fabrikası, süt fabrikası, et kombinası gibi modern kuruluşların varlığı, nüfusunun diğer yerleşim yerlerine göre daha fazla olmasını sağlamıştır.

Tablo.8.Sayım Dönemlerine Göre Ağrı ili ve İlçelerinin Nüfusu (1927-2018)

Yıllar	Merkez	Diyadin	D Bayazıt	Eleşkirt	Hamur	Patnos	Taşlıcağ	Tutak	Toplam
1927	21343	11781	20467	8277	-	-	-	5692	103892
1935	29832	14425	20025	17362	-	-	-	12026	107206
1940	35205	16513	25268	18577	-	13065	-	12849	121477
1945	38358	18499	25329	22335	-	15277	-	13706	133504
1950	47521	22511	23686	26383	-	19382	-	16062	155545
1955	56898	16492	33254	26925	-	16851	12369	18559	181348

İstatistikler incelendiğinde 1990 yılına kadar nüfus bakımından üçüncü sırada olan Patnos ilçesi, 2000 sayımı ile beraber ikinci sıraya yükselirken; Doğubayazıt üçüncü sırada yer almaktadır. 2018 yılı ADNKS sonuçlarına göre en yüksek nüfusa sahip ilçe, merkez ilçeden sonra Patnos ilçesi (122.283 kişi) olurken, en az nüfusa sahip ilçe ise Hamur (19.115 kişi) olmuştur. Hamur sadece 2000 ve 2007 sayım dönemlerinde Taşlıçay ilçesini geçerek 7.sırada olmuştur. Bunun dışındaki bütün sayım dönemlerinde Ağrı ilinin en az nüfusa sahip ilçesi olmuştur. Bu durumun oluşmasında çeşitli faktörler rol oynamaktadır. Bunlar arasında Hamur'un il merkezine yakın olması, halkın birçok ihtiyacını Ağrı'dan karşılaması, kamuda çalışan birçok kişinin Ağrı'ya yerleşmesi ve Hamur'a gidiş-geliş yapması, Hamur köylerinden Ağrı merkezine doğru sürekli bir göç olması ilçenin nüfusunun az olmasına neden olan etkenler arasında gösterilebilir (Şekil.8, Tablo.8).

Ağrı İlinde Göç Hareketleri

Ülkemizde ve Ağrı ilinde nüfusun seyrinde etkili olan nüfus hareketlerinden birisi de göçlerdir. Göç, bir idari sınırı geçerek oturma yerini devamlı ya da uzun süreli olarak değiştirme olayını ifade etmektedir. İnsanların bir yerden diğerine göç etmeleri çok önemli bir coğrafi olgudur. Daha çok ekonomik nedenlerle ortaya çıkan ve insanların isteklerine bağlı olarak gelişen göçler bulunmaktadır ki buna isteğe bağlı göç denir. Bunun tam tersi savaş, siyasi baskılar, terör vb. pek çok zorlayıcı etkenin yol açtığı göçlere zorunlu göç denir (Tümertekin ve Özgüç , 2016: 288). Önemli nüfus değişkenlerinden ve hareketlerinden biri olan göç olayı, değişik sosyal, ekonomik ve siyasal sebeplerden ortaya çıkmaktadır (Doğanay ve Orhan, 2016:193). Göçler, ekonomik süreçlerin mekânsal yapısına nüfusun verdiği bir tepki olup, nüfusun mekânsal dağılımı göçler yoluyla yeniden şekil almaktadır (Yakar, 2015: 19). Ülkemizde son 50 yılda bölgeler arası sosyo-ekonomik eşitsizlik, tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçiş ve sonrasında post modern ekonominin etkisi ile iller arasında göç olayı yaşanmaktadır. Bunun sonucunda Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerindeki illerin nüfusu azalırken batıdaki büyükşehirlerin aşırı nüfuslandığı görülür (Kaya ve Dökmeci, 2017: 38). Türkiye'de 20 yy ortasından itibaren hız kazanan iç göçler, kalkınma ve modernleşme çabalarına bağlı olarak günümüze kadar devam etmiştir. Bu süreçte ülkemizin geçirdiği siyasal, ekonomik, toplumsal ve demografik dönüşümler ülke içinde nüfusun göç hareketi ile yeniden şekillenmesine sebep olmuştur (Yakar,2013: 32).

Her yaş grubunda göç eğilimi farklı olmaktadır. 20'li yaşların başında göç olayı zirveye çıkarken sonraki yıllarda bu hız azalmaya başlar. 20'li yaşlarda göçün fazla olmasının nedeni eğitim almak ya da ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Göç hareketi ileri yaşlara ulaştığında göç hızında artış görülür. Bunun nedeni ise emeklilerin gelirlerine uygun bir yere yerleşmek istemeleri ya da çocuklarına yakın olmak arzusudur (Var, 2017: 85).

Göç, köyden ilçeye ile ya da ilden diğer illere doğru olmaktadır. Türkiye'de iller arasında çok fazla göç olayı olmaktadır. Göç olayına katılan vatandaşlar en yakın

coğrafi ünitelerden başlayarak göç hareketlerini gerçekleştirmektedirler. Bu coğrafi ünite bazen bir köy olabileceği gibi bir ilçe ya da il merkezinde olabilir.

Dökmeci ve Koramaz; yaptıkları çalışmada göç ile uzaklık arasında ters orantı olduğunu uzaklık arttıkça göç oranının azaldığını ifade etmişlerdir. İllerin daha çok yakın çevresi ile göç ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir (Dökmeci ve Koramaz, 2017: 25). Ülkemizde kırsaldan kentlere ya da yurtdışına olan göçler kırsal alanlarda önemli değişimlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Her şeyden önce kırsal alanlarda yaşayan nüfus miktarının azalmasının yanında pek çok konu direkt olarak etkilenmektedir (Yakar, 2012:131). Göçün yörede meydana getirdiği etkilere değinilirse; sosyo-ekonomik anlamda gerileme olmuştur. Doğurganlık azalmıştır. Tarım alanlarında çalışabilecek işçi olmayınca tarım alanları boş kalmakta belli bir süre sonra mera alanı haline gelmektedir. Konutlar, devlet kurumları (okul, askeri lojmanlar, sağlık ocakları) boş kalmakta belli bir süre sonra tahribata uğramaktadır. Yörede mera hayvancılığı gelişme göstermiş ancak ticari amaçlı hayvancılık göçler sayesinde son yıllarda azalmaktadır. Çalışma sahasındaki göçlerin bir kısmı isteğe bağlı göçler şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak terör, kan davası, arazi anlaşmazlıklarından dolayı zorunlu göçlerde görülmektedir.

Ülkemizde göçlerle ilgili sayısal veriler DİE ve TÜİK' ten alınmaktadır. Ancak ADNKS sistemine geçilene kadar nüfusun ne kadar göç verdiği ile ilgili elimizdeki veriler kesin sonuçları vermemektedir. İl genelinde göç eden aileler uzun yıllar boyunca nüfus kütüklerini taşımamışlardır. Ağrı ilinde 1975-2018 yılları arasındaki göç olayına bakıldığında; ilin sürekli olarak göç verdiği görülmektedir. Hiçbir sayım döneminde aldığı göç sayısı verdiği göç sayısından fazla olmamıştır. 1995-2000 yılları arasına bakıldığında araştırma sahasında en yüksek göçlerin verildiği ve alındığı dönemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde verdiği göç sayısı 50.799 kişidir. Bu dönemde ülkemizde yaşanan terör olaylarından dolayı güvenlik gerekçesiyle çevrede bulunan diğer illere bağlı ilçelerden Ağrı'ya göç olmuştur. Aynı şekilde de Ağrı'dan da diğer illere doğru göçler yaşanmıştır. Buna rağmen aldığı en fazla göç miktarı 24.586 kişi ile yine aynı döneme rastlamaktadır (Tablo.9). 2014 yılından sonra araştırma sahasının dışarıya verdiği göç oranı azalırken özellikle 2016-2017 yılları arası aldığı göç miktarı artmış, 2018 de tekrar azalmanın olduğu göze çarpmaktadır (Tablo.9).

Türkiye'de illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri ile iller arasındaki net göç oranları dağılımı arasında benzerlik vardır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri negatif olan yerler net göç verirken, pozitif değerlere sahip yerler daha fazla net göç aldığı bilinir (Yakar, 2013:35). Ağrı'da sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük olan illerendir. Ağrı ilinin az gelişmişliğinde ve geri kalmışlığında iklim koşulları ve olumsuz coğrafi koşulların etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun diğer sosyo-ekonomik göstergelerle birleşmesinden kaynaklanan olumsuzluğun, Gürbulak Gümrük Kapısı'ndan yapılan sınır ticareti ve ilde üniversite açılması ile 2011 değerlerine göre sadece bir sıra iyileşme ile sınırlı kaldığı, ancak 2014 yılında üniversite ve sınır ticaretinin de gelişmeyi devam ettiremediği gözlenmektedir

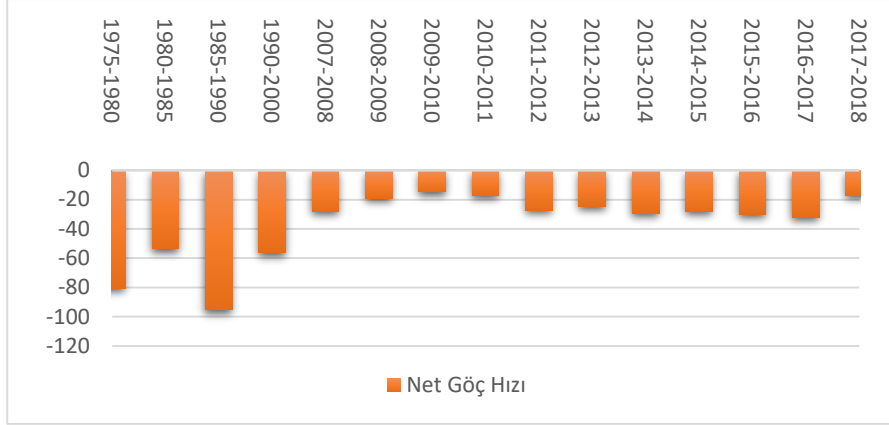
(Kaya,2018: 18). Net göç sayısının en fazla olduğu dönem 1985- 1990 döneminde olup, net göç sayısı -37.312 kişidir. Yine araştırma sahasında net göç hızının en yüksek olduğu dönem 1985-1990 dönemine rastlamakta olup, net göç hızı ‰-95,4 'tür. Net göçün en az olduğu yıl 2009-2010 dönemine rastlamakta olup, sayı -8.016 kişidir. Net göç hızının da en düşük olduğu dönem yine 2009-2010 yıllarına rastlamaktadır (‰-14,7). Ancak ADNKS verileri yıllık olarak değerlendirildiğinde göç olayının dar aralıklarda bile çok fazla olduğunun ve net göç hızının negatif değerlerde olduğu görülmektedir (Şekil.9).

Tablo.9.Ağrı İlinde Göç

Dönem	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı ‰
1975-1980	9.798	34.784	-24.986	-80,5
1980-1985	13.662	32.667	-19.005	-53,5
1985-1990	17.162	34.474	-37.312	-95,4
1995-2000	24.586	50.799	-26.213	-56,4
2007-2008	12.195	27.450	-15.255	-28,3
2008-2009	12.115	22.613	-10.498	-19,3
2009-2010	14.950	22.966	-8.016	-14,7
2010-2011	15.508	25.182	-9.674	-17,3
2011-2012	12.856	27.984	-15.128	-27,0
2012-2013	14.725	28.477	-13.752	-24,6
2013-2014	14.480	30.995	-16.515	-29,6
2014-2015	16.597	32.174	-15.577	-28,1
2015-2016	14.306	30.811	-16.505	-30
2016-2017	15.088	32.479	-17.391	-31,9
2017-2018	20.091	29.482	-9.391	-17,3

Kaynak: DİE ve TÜİK verileri

Son yıllarda çevre il ve ilçelerden Ağrı il merkezine ve diğer ilçelere göçler olmuştur. Ancak şehre yapılan göçler başta çevre sorunları olmak üzere birçok soruna da neden olmuştur. Bu sorunlar çarpık kentleşme, köyden gelen halkın köydeki kültür ve yaşam tarzını şehre taşıması ve beraberinde getirdiği sorunlar çöp, kanalizasyon, su, ulaşım, sağlık ve eğitim alanlarında aksamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Köylerden Ağrı il ve ilçe merkezlerine olan göçler sonucunda köylerde devlet tarafından yapılan birçok yatırım atıl hale gelmiştir. Tarımsal alanlar değerlendirilememektedir. Köylerde belli yaş aralığındaki yetişkin nüfus gittikçe azalmaktadır. Evlenen genç nüfus göç etmektedir. *Göçün etkili olduğu pek çok köyde Türkiye kırsalının hiç alışık olmadığı şekilde, adeta "çocuk kuraklığı" olduğu gözlenmiştir. Yine aynı köylerin gerek fiziksel görünümleri, gerekse az sayıda karşılaşılan son varisleri olan "yaşlılar" bu tabloyu tamamlamaktadır* (Yakar, 2012: 134).

Şekil.9.Ağrı İli Net Göç Hızı Grafiği

Belli bir süreden sonra yaşlı eşlerden birisinin vefatı diğer yaşlının da göçüne neden olmakta ya da köyde daha zor koşullarda yaşanmasına neden olmaktadır. Göç eden insanlar eğitim faaliyetlerine şehirlerin getirdiği geçim problemlerinden dolayı ara vermektedirler ya da tamamen eğitim –öğretim faaliyetlerinin dışına çıkmaktadırlar. Köylerde daha çok çocuk ve yaşlı nüfus sayısı artmaktadır. İldeki alt yapı ve konut artan nüfusun ihtiyacını karşılayamamaktadır.

Ağrı ilinde göçlere sebep olan faktörler terör olayları, aşiretlerin kavgalarından kaynaklanan kan davaları, işsizlik, ilin sanayi alt yapısının olmaması, tarım topraklarının miras yoluyla parçalanması, sosyal yaşamın yetersizliği, eğitim ve sağlık koşullarının yetersizliği, kış mevsiminin uzun sürmesi gibi faktörler etkilidir (Yıldırım, 2014: 27). Bu faktörlerden dolayı özellikle 15-16 yaşındaki erkek nüfus göç hareketine katılmaktadır. Bu yaş aralığında göç hareketine katılan çocukların çok az bir kısmı geri dönmektedir. Hatta dönmeyenler ebeveynlerini de ikna ederek göç olayına katılmalarını sağlamaktadırlar. Araştırma sahası genel olarak göç vermektedir.

2000 yılında sırasıyla Ardahan, Kars ve Ağrı illerinin göç verme hızı oldukça yüksek olduğu görülmektedir. 2011 yılına gelindiğinde bu üç ilin net göç hızı, bölgenin en düşük göç verme hızı değerine sahip İğdır iline yaklaşmıştır. On yıllık nüfus projeksiyonlarına göre, 2013 yılında 76.481.847, 2018 yılında 82.003.882 kişi olan Türkiye nüfusunun yıllar içinde sürekli artması ve nüfusun 2023 yılında 84.247.088 olacağı tahmin edilmektedir. TRA2 Bölgesi illerinde Ağrı ve İğdır'da büyük değişimler öngörülmemekle birlikte, Kars ve Ardahan illerinin nüfuslarının azalacağı öngörülmektedir. Bölge içi ve bölge dışı göç hareketleri ve bölgenin kırsal yapısı kentleşme göstergelerine de yansımaktadır. Türkiye genelinde nüfus yoğunluğu artarken (2008 yılında km² ye 93 kişi iken, 2012 yılında 98 kişi olmuştur). TRA2 Bölgesi'nde ise yoğunluk değişmemiş ve km² 'ye 38 olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde, bölgede 2007 yılında % 48,34 olan şehirleşme oranı, 2011 yılına kadar %46'lara düşmüş, 2012 yılında tekrar %48,75'e yükselmiştir. Söz konusu veriler bölge insanının Türkiye genelinin üzerinde bir kırsal yaşam kültürüne sahip olduğunu göstermektedir (Çalışkan ve diğerleri, 2014: 8). 2018 yılında TRA2 bölgesinde yer

alan illerdeki nüfus yoğunlukları; Iğdır ilinde 55km²/kişi, Kars ilinde 29 km²/kişi, Ardahan ilinde 20 km²/kişi, Ağrı ilinde 47 km²/ kişidir. Türkiye'nin nüfus yoğunluğu ise 107 km²/kişidir.

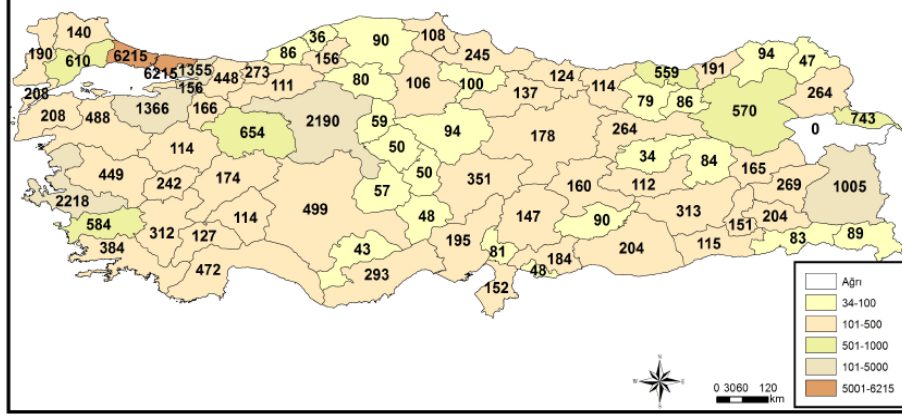
Ağrı iline diğer illerden yapılan göçlere bakıldığında İstanbul, Ankara, İzmir ve Van illerinin ilk sıralarda bulunduğu görülür. Bu göç hareketinde daha önce çeşitli nedenlerle ülkenin farklı yerlerine göç eden vatandaşların dönüşü sonucu oluşan bir durumdur. Aynı zamanda İbrahim Çeçen Üniversitesinin varlığı, kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan nüfusun bir kısmının dışarıdan gelmesi bu göç olayında etkili olmuştur (Şekil.10, Tablo.7 ve Tablo.10). Yine Ağrı ilinden göç eden nüfusun illere göre dağılıma bakıldığında iş potansiyelinin yüksek olduğu İstanbul'a yüksek oranda göç olayının gerçekleştiği görülmektedir (%21,79). Bu illeri sırasıyla Ankara, İzmir, Bursa illeri izlemektedir. Van ve Iğdır illerine de yoğun bir göç olduğu görülmektedir (Şekil.11, Tablo.10).

Göçe katılan nüfus hakkında en önemli ipuçlarını içeren değişkenlerden biri de; "doğum yeri" değişkeni olarak kabul edilmektedir. (Zaman ve Coşkun, 2008:276). Günümüzde nüfus doğumlarla giderek artması ya da nüfusun doğduğu yerde yaşamıyor olması bilinen bir olgudur. Ulusal ve uluslararası düzeyde her geçen gün nüfusun artan hareketliliğine bağlı olarak ortaya çıkan bu durum, bugünkü küresel bilgi toplumun özelliklerinden birisidir. Türkiye'de nüfusun ikamet ettiği yere göre yer bilgisi veya tam tersinin, iç göç durumunda değerlendirilebilecek bir parametre olarak düşünülmesinde Türkiye'de kesintisiz bir şekilde iç göç verisinin olmayışından kaynaklanmaktadır (Yakar, 2015: 16-17).

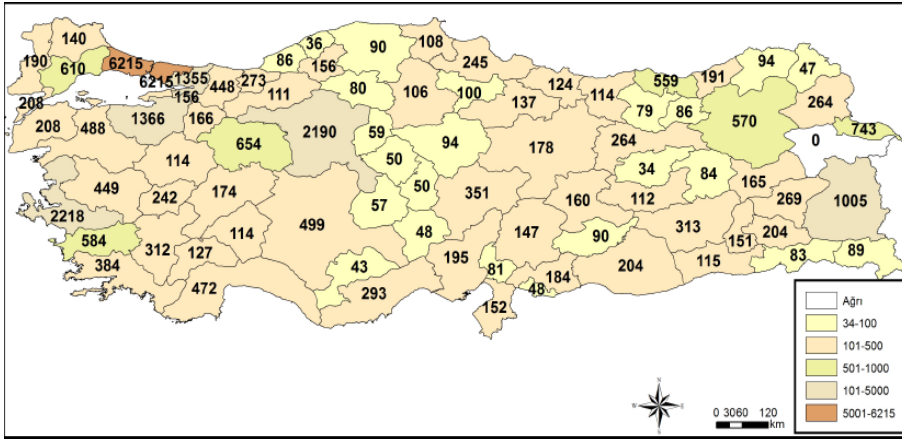
Tablo.10. Ağrı İline Göç Eden Ve Göç İle Giden Nüfusun İllere Göre Dağılımı (2018)

Ağrı İline Göç Eden Nüfusun İllere Göre Dağılımı (2018)			Ağrı İlinden Göç eden Nüfusun İllere göre Dağılımı (2018)		
İl	Nüfus sayısı	Oranı %	İl	Nüfus sayısı	Oranı
İstanbul	3538	17,6	İstanbul	6215	21,08
Ankara	1270	6,3	İzmir	2218	7,52
Van	1201	5,97	Ankara	2190	7,42
İzmir	970	4,82	Bursa	1366	4,63
Iğdır	880	4,38	Kocaeli	1355	3,99
Bursa	632	3,14	Van	1005	3,40
Kocaeli	642	3,19	Iğdır	743	2,52
Erzurum	525	2,61	Eskişehir	654	2,21
Trabzon	406	2,02	Tekirdağ	610	2,06
Diyarbakır	380	1,89	Aydın	584	1,98
Tekirdağ	329	1,63	Erzurum	570	1,93
Kayseri	307	1,52	Balıkesir	488	1,65
Mersin	302	1,50	Antalya	472	1,60
Diğer iller	8709	43,34	Diğer iller	11012	37,35
Toplam	20091	100	Toplam	29482	100

Kaynak. TÜİK 2018 verilerinden derlenmiştir.

Şekil.10. Ağrı İline Göç Eden Nüfusun İllere Göre Dağılımı (2018)

Şekil.11. Ağrı İlinin Verdiği Göç (2018)

Nüfusun kayıtlı olunan ile göre ikamet yerinin nereler olduğunun incelenmesi, nüfusun kayıtlı olduğu yerde yaşamaya devam edip etmediği yani göç edip etmediği hakkında fikir verebilir. Bu yaklaşım elbette nüfusa kayıtlı olunan ilde ikamet edenlerin hiç göç etmediği anlamına gelmez ancak, nüfusa kayıtlı olduğu il dışında olanlar en az bir defa göç ettikleri varsayılabilir (Yakar, 2015: 29).

Tablo.II. Ağrı Doğumlu Nüfusun İllere Göre Dağılışı (2017)

İller	Ağrı Doğumlu Nüfus	Ağrı il nüfusuna (2017 yılı) Oranı %	Ağrı Dışında Yaşayan nüfusa (2017) oranı %
İstanbul	122.548	25,74	26,68
İzmir	53.013	11,13	11,54
Kocaeli	29.932	6,2	6,51
Bursa	25.531	5,3	5,56
Ankara	25.147	5,28	5,47
Aydın	16.974	3,56	3,69
Kayseri	13.462	2,82	2,93
Van	13.362	2,80	2,90
Manisa	11.770	2,47	2,56
Diğer	147.459	30,97	32,11
Toplam	459.220	96,46	100

Kaynak: TÜİK verileri

Tablo.II.incelendiğinde Ağrı ili doğumlu nüfusun illere göre dağılışında en büyük paya İstanbul ili (%25,74) sahiptir. İstanbul ilini sırasıyla İzmir, Kocaeli, Bursa illeri izlemektedir. Ağrı doğumlu nüfusun Ağrı nüfusuna oranı %96,46'dır. Bu nüfus Ağrı merkez nüfusunun yaklaşık 4 katı bir değere karşılık gelmektedir (Tablo.II, Şekil.I2). İkamet ettiği yer dışında kayıtlı nüfusun toplandığı alanlar Türkiye'de iç göçlerin çekici faktörlerinin etkili olduğu merkezler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşanan göçün bir miktar da olsa tersine çevrilmesi gerekmektedir. Doğal nüfus artış hızı fazla olmasına rağmen ilde sürekli dış göç olmuştur. Alt yapı, eğitim ve sağlık hizmetleri ile ilgili yatırımlar hızla tamamlanmalı, tarımsal alanlar üretim için desteklenmelidir. İklimin olumsuz etkisini en aza indirilebilir. Kış süresinin uzun olması ve kar örtüsünün uzun süre yerde kalması sanatsal etkinlikler, kış sporu gibi faaliyetlerle ilde kış turizmi geliştirilerek ekonomik katkı sağlanabilir. Göç sonucunda köylerde yalnız kalan yaşlılar için huzurevi benzeri kırsal alanda uygulanabilecek projeler gerçekleştirilebilir. Yörenin en büyük potansiyellerinden biri olan hayvancılık faaliyetleri yoğun bir şekilde ticari amaçlı olarak yapılabilir. Sanayi alt yapısı, teşvik sistemi de kullanılarak daha iyi bir hale getirilebilir. Gelir arttırıcı çabalar içerisine girilmesi il için artık bir zorunluluk olduğu yerel ve merkezi yönetim tarafından benimsenmesi gerektiği ve acil adımların atılması gerektiği aşikârdır.

Ağrı ilinin idari sınırlarındaki değişimler, yurtdışından gelen göçlerin, savaşların, yurtiçi göçlerinin, doğumların, ölümlerin nüfus değişkenliğinde etkisi olmuştur.

Ağrı ilinde nüfus potansiyelini arttırmak ve göçleri azaltmak için çeşitli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu tedbirlere örnek olarak; sağlık koşullarının iyileştirilmesi, eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi, modern sanayi kuruluşlarının arttırılması, iş imkânlarının arttırılması, kırsal alanlarda modern tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, konutların daha sağlıklı ve yaşanılabilir hale getirilmesi, sosyal ve kültürel hizmetlerin geliştirilmesi gösterilebilir. Sulamalı tarımın yaygınlaştırılıp daha çok gelir getiren ürünlerin ekimine ağırlık verilmelidir. Murat Nehri boyunca balık çiftlikleri kurularak halka gelir sağlanabilir. Murat Nehri'nden sulamalı tarımda faydalanabilir. Enerji potansiyeli değerlendirilerek ilin enerji ihtiyacı karşılanabileceği gibi istihdam sağlayabilir. Kırsal alanlarda halıcılık, mandıracılık, deri işleme gibi atölye tarzı üretim alanları kurulabilir. Bu tedbirler kırsal alanda nüfusun göçünü engelleyebilir. Göç olayının tersine çevrilmesi yörenin nüfus sayısının ve doğal nüfus artışının artmasına neden olabilir. Özel sektörün (özellikle Ağrılı işadamları) ile yatırım yapması ile işsizlik sorunu çözülebilir. Ulusal bir plan çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma faaliyetleri gerçekleştirilebilir. Bu tedbirlerle beraber halkta göç algısını kırmak gerekir. Bu tedbirler yerel ve merkezi yönetim işbirliğiyle sağlanabilir.

Sonuç olarak; Ağrı nüfusu 91 yıllık süreçte değişimler göstermiş, nüfus bazen artış eğilimi gösterirken bazen de azalmıştır. Nüfusun il geneline dağılışı iklim, yer şekilleri, ekonomik etkinlikler gibi coğrafi faktörlere bağlı olarak düzensiz bir dağılım göstermiştir. Nüfusun büyük bir çoğunluğu Ağrı Merkez, Patnos ve Doğubayazıt'ta yoğunlaşmıştır (%72,9). Kırsal nüfus azalırken kentsel nüfus artmıştır. Sürekli göç veren bir yer özelliği vardır. Ancak doğal nüfus artışı fazla olduğu için nüfus artmaktadır. Güvenliğin sağlanması, iş imkânlarının artması, sağlık ve eğitim koşullarının iyileşmesi, devlet tarafından kırsal kalkınma teşviklerinin uygulanması halkın göç etmesini bir miktar olsa da etkilemiştir. Doğal nüfus artış hızı devam eder ve Ağrı ilinden diğer illere göç azalırsa nüfus artış hızı da artacaktır. Ağrı ilinde nüfusta bu denli değişimlerin görülmesinde coğrafi faktörlerin etkisi azımsanmayacak kadar fazladır.

Kaynakça

- Akpınar, E. (2005). 2000 Nüfus Sayımına Eleştirel Bir Bakış:Erzincan Örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi* (14), 31-46.
- Alpaslan , İ. (1998). *Cumhuriyetin 75. Yılında Ağrı* . Ankara: Ağrı Valiliği Yayınları.
- Alpaslan, İ. (1982). *Atatürk Yılında Ağrı* . Ankara: Ağrı Valiliği.
- Alpaslan, İ. (1995). *Her Yönüyle Ağrı*. Ankara: Yıldız Ofset.
- Arınç, K. (2016). *Doğal, Beşeri, İktisadi ve Siyasal Yönleriyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri* .Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık.
- Arslan, N. (2007). Güney Kafkasya'dan Türkiye'ye Gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1921-1945). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat*

- Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(35), 341-359.
- Coşkun, O. (2008). İç Göçler Açısından Erzurum İlinin Analizi. *Doğu Coğrafya Dergisi.Cilt 13/20* : 239-266.
- Coşkun, O. (2013). Doğu Anadolu Bölgesi'nde Kentleşme ve Kentsel Gelişim. *Doğu Coğrafya Dergisi Cilt 18/30* : 229-255
- Çalışkan, U., Kurğa, C., Elyıldırım , G., Sarışen, M., Yeşil , A., Bektaş , Ş. (2014). *TRAZ Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) 2014- 2023 Planı* . Ağrı: Serka.
- Çimen, A., Çınar, O., Kaya,F., (2006). Ağrı İlinin Sosyoekonomik Yapısı ve Yaşam Memnuniyeti Araştırması. *Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt :8,sayı:2 . sayfa:49-68*
- Doğanay, H., Orhan, F. (2016). *Türkiye Beşeri Coğrafyası* (5.Baskı B.). Ankara: Pegem Akademi.
- Dökmeci, V., Koramaz, T.K., (2017).Türkiye'de İller Arası Göç (1955-2000). *Türkiye'de Göç ve İllerin Demografik ve Fiziksel Dönüşümü*.İstanbul :Hiper Yayın. 14-36
- Doğanay, H., Özdemir, Ü., Şahin, İ. (2012). *Genel Beşeri Ve Ekonomik Coğrafya (4.Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Duman, Ö. (2009). Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskan Çalışmaları (1923-1938). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılapları Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* (43),473-490
- Karagel, H. (2010). Tarihsel Süreç İçerisinde Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Mülki Yönetim Alanlarının İdari Coğrafya Analizi. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları* (6/1), 41-62.
- Karabulut, K., Yalçınkaya, Ö. (2018). Ağrı İli Göç Analizi. *Ağrı İlinin Sosyo- Ekonomik Profili Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları No:19, 33-42: Ağrı* .
- Karataş , Y. (2011). XIX. Yy. Sonlarında Bayazıt Sancağının Demografik Yapısına Dair Tespitler. *Tarih Dergisi, 2010/2* (52), 103-122.
- Karataş, Y.(2014). *Bayazıt Sancağı ve İdarecileri (1700-1914)*.İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kaya, F. (2001). *Ağrı Ovası ve Çevresinin Coğrafi Etüdü, Doktora Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı.
- Kaya, F. (2003). Tutak İlçesinde Nüfus Gelişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi .8/9*: 209-230.
- Kaya, F. (2011). Ağrı Kent Profilinde Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Kentsel Yoksulluk. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi .cilt 15 sayı .2:219-242*
- Kaya, F. (2005). Hızlı Kentleşme Sürecinde Çevre Sorunları Önemli Boyutlara Ulaşan Şehirlere İlginç Bir Örnek :Ağrı. *Kastamonu Eğitim Dergisi.cilt 13 sayı.1.s:193-206*
- Kaya, F. (2013). Ağrı İlinin 1927-2012 Sayım Dönemleri Kır-Kent Nüfus Hareketleri. *International Journal Of Social Science Volume:6/4. p.535-559*.
- Kaya, F. (2018). Ağrı İlinin Coğrafi Analizi. Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Profili. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları: Yayın No: 19, 1-32 :Ağrı*.

- Kaya, F., Yalçınkaya, Ö., Yazgan, Ş., (2018). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinin Ağrı Sosyoekonomik Yapısına Etkileri ve Kentin Üniversite Algısı .*Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/2:1-20.
- Kaya, S., Dökmeci, V.(2017).Türkiye’de Göçün İllerin Demografik yapısı Üzerindeki Etkisi. *Türkiye’de Göç ve İllerin Demografik ve Fiziksel Dönüşümü.İstanbul :Hiper Yayın. 37-85.*
- Kocaman, S.,Kaya, F., Korkusuz, T., (2011). Ağrı İlinin İdari Coğrafya Analizi. *Erzurum: Atatürk üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 1.Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı.S:329-345.*
- Kırzioğlu,M.F. (1953). *Kars Tarihi*. İstanbul :Işık Matbaası.
- Özgür, E. M, (2011). *Nüfus Coğrafyası* . Ankara : Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü Ders Notları.
- Şahin, C., & Doğanay, H. (1999). *Türkiye Coğrafyası (Fiziki, Beşeri, Ekonomik, Politik)*. Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Şahin, C., Doğanay, H., & Özcan , N. (2007). *Türkiye Coğrafyası (Fiziki, Beşeri, Ekonomik, Jeopolitik)*. Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Tezcan, T. (2011). *Gebze “Küçük Türkiye” nin Göç Serüveni*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Tümertekin, E. (1968). *Türkiye’de İç Göçler*. İstanbul: Taş Matbaası.
- Tümertekin, E., & Özgüç , N. (2016). *Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekan*. İstanbul: Çantay Kitabevi .
- Var, E.B. (2017), Türkiye’de Göç ve Nüfus Hareketlerinin Demografik Özellikleri: Yaş Dilimlerine Dayalı İnceleme (1985-1990) (2007-2011). *Türkiye’de Göç ve İllerin Demografik ve Fiziksel Dönüşümü.İstanbul :Hiper Yayın. 85-96.*
- Yakar, M., (2012). İç ve Dış Göçlerin Kırsalda Nüfusun Yaş Yapısına Etkisi: Emirdağ İlçesi Örneği.*Coğrafi Bilimler Dergisi(10/2) ,129-149.*
- Yakar, M. (2013). Türkiye’de İller Arası Net Göçlerle Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Arasındaki İlişkinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon ile Analizi,*İzmir: Ege Coğrafya Dergisi (22/1), 27-43.*
- Yakar, M. (2015).Türkiye’de İç Göç Paterni: Kim Nerede İkamet Ediyor? Nereye Kayıt?.*İzmir: Ege Coğrafya Dergisi,(24/1), 15-38.*
- Yıldırım, K. (2014). Nuh’un Şehri: Güneş Kucaklayan Ağrı. *Ağrı İlinin Turizm Potansiyeli (Cilt 15, 12-27)*. Ağrı: İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, M. (2017) *Türkiye’de Değişen Nüfus Yapısı Nedenler,Değişim, Sonuçlar ve Gelecek*.İstanbul: Çantay Kitabevi
- Yurt Ansiklopedisi İl İl Türkiye, Dünü, Bugünü, Yarını* (Cilt 1). (1981). İstanbul: Anadolu Yayınları.
- Zaman, S., Coşkun, O. (2008). Rize İlinin Nüfus Coğrafyası Özellikleri ve Bunları Etkileyen Etmenler Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2), 263-283.*

Zaman, S., Orhan, F., (2016). Türkiye’de Erzincan İli Nüfusuna Kayıtlıların Coğrafi Dağılımı. *Uluslararası Erzincan Sempozyumu(28 Eylül -1 Ekim 2016), Cilt .3:181-188.*

TÜİK ve DİE İstatistikleri (1927,1935,1940,1945,1950,1955,1960, 1965,1970, 1975,1980,1985,1990,2000 Nüfus sayımları, 2007-2018 arası ADNKS Sonuçları)

İnternet Kaynakçası

<http://www.agri.gov.tr>). Ağrı Valiliği E.T.23/01/2019

<https://www.agri.edu.tr/upload/ogencisleridairebaskanligi/%C3%96%C4%9ERENC%C4%B0%20SAYILARI%20FAK%C3%9CLTELERE%20G%C3%96RE.pdf>.E.T. 17/03/2019.

<https://www.agri.edu.tr/upload/personeldairebaskanligidetay265/frp.pdf>.E.T.17/03/2019

Resmi Gazete. (1934, Haziran 14). 2727. 04 Şubat 2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2727.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2727.pdf>

Resmi Gazete. (1935). Resmi Gazete. 3004. 04 şubat 2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3425.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3425.pdf> .

Resmi Gazete. (1936).3425. 04 Şubat 2019 Tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3425.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3425.pdf> .

Resmi Gazete. (1954).8654. 05 Şubat 2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8654.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8654.pdf> .

Resmi Gazete. (1957). 9644. 05 Şubat 2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9644.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9644.pdf> .

Resmi Gazete. (2006). 5490 Sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu. 26377. 06/02/2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/12/20061215.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/12/20061215.htm>